

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1
(Mayıs/May 2022)

Osmanlı Yerel Yönetiminde İmamın Yeri ve Önemi: Bolu Örneği (19. ve 20. yy)

**The Place and Importance of the Imam in the Ottoman Local
Administration: The Case of Bolu (the 19th and 20th centuries)**

Mehmet Süme

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University,
Faculty of Science and Letters, Department of History
Bolu/Turkey

sume_m@ibu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-0450-3372

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 02 Mart 2022

Date Received: 02 March 2022

Kabul Tarihi: 25 Mayıs 2022

Date Accepted: 25 May 2022

Yayın Tarihi: 31 Mayıs 2022

Date Published: 31 May 2022

Yayın Sezonu: Bahar

Publication Season: Spring

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1081788>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Süme, Mehmet. "Osmanlı Yerel Yönetiminde İmamın Yeri ve Önemi: Bolu Örneği (19. ve 20. yy)".
Dergiabant 10/1 (Mayıs 2022), 116-148. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1081788>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu,
14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Osmanlı Yerel Yönetiminde İmamın Yeri ve Önemi: Bolu Örneği (19. ve 20. yy)

Öz

İmam, günümüzde cemaate namaz kıldırın kimse olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı toplumu söz konusu olduğunda ise imam çok daha geniş anlamları ifade eder. Bunlar; kendine uyulan, önder, devlet başkanı, halife, sevk ve idare eden şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmada imam kavramının "sevk ve idare eden" anlamından yola çıkarak, Osmanlı yerel yönetiminde üstlendiği görevler, Bolu örneği üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Osmanlı taşra teşkilatı, eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy/mahalle gibi idarî birimlerinden meydana gelir. Bu teşkilatın alt birimleri olan köy ve mahallenin yönetiminden imam sorumlu olmuştur. İmamın Osmanlı yerel yönetiminde aldığı görevlerin başlangıcını devletin kuruluş aşamasına kadar götürebiliriz. İdarî, malî ve beledî alanlarda bu zaman diliminde pek çok görevi imam ifa etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında muhtarlık teşkilatının kurulması, resmi olarak imamın görev ve sorumlulukları açısından bir kırılma noktası olmuştur. İmamın yürüttüğü pek çok görev muhtara devredildi. Ancak imam uygulamada, geçmişte yürüttüğü görevleri devletin yıkılışına kadar sürdürdü. Hatta özellikle kırsal kesim söz konusu olduğunda bu sürecin yakın zamanlara kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmada ağırlıklı olarak 19. yüzyıldaki geçiş süreci ve 20. yüzyılın başında meydana gelen gelişmeler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmam, Yerel Yönetim, Bolu, Mahalle, Köy.

The Place and Importance of the Imam in the Ottoman Local Administration: The Case of Bolu (the 19th and 20th centuries)

Abstract

Today, the imam is defined as the person who leads the congregation in prayer. However, in the Ottoman society, imam has a much broader meaning. These can be listed as the person being followed, leader, head of state, caliph, and administration. In this study, based on the "administration" meaning of imam, the duties they assumed in the Ottoman local administration will be explained through the example of Bolu. Ottoman provincial organization consists of different types of administrations, such as states, sanjaks, districts, subdistricts and villages / quarters. The imam was responsible for administration of villages and quarters that were subunits of this organization. We can trace back the duties of the imam in the Ottoman local administration to the establishment phase of the state. Imam performed many duties in administrative, financial and municipal areas during this time period. The establishment of the mukhtar organization in the first half of the 19th century was a breaking point in terms of the duties and responsibilities of the imam. Many of the duties carried out by the imam were transferred to the mukhtar. However, in practice, imam continued many of its previous duties sometimes alone and sometimes with mukhtar until the collapse of the state. In fact, we can say that this process has continued until recently, especially when it comes to rural areas. In this study, the transition process in the 19th century and developments at the beginning of the 20th century will be explained mainly.

Keywords: Imam, Local Administration, Bolu, Quarter, Village.

Giriş

Yerel yönetim; il, belediye veya köy halkının ortak yerel ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları bölge halkı tarafından seçilen kamu tüzel kişisi, mahallî idare

demektir.¹ Çağdaşı bütün devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de bu manada bir yerel yönetimden söz edilemezdi.

Osmanlı taşra teşkilatı yukarıdan aşağıya doğru eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köy/mahalle şeklinde sıralanır. İmam bu teşkilatın alt birimi olan şehirde mahalle, kırsal kesimde ise köylerin yönetiminden sorumlu olmuştur. Osmanlı belgeleri şehri en genel ifade ile “cuma kılınır ve pazar durur yer” şeklinde tanımlamaktadır.² İslam şehrinin buna bağlı olarak Osmanlı şehrinin en belirleyici unsuru camidir. Şehir, merkezde bulunan Cuma Cami (Cami-i Kebir/Ulu Camii) ve pazar yerinin etrafında kurulan mahallelerden oluşmaktadır.³ Osmanlı mahallesi, birbirini tanıyan insanların bir arada yaşadığı, birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan, kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir başka deyişle aynı mescitte ibadet eden insanların aileleri ile birlikte yaşadıkları şehir kesimidir.⁴ Tarihi süreçte Bolu'da, sıralanan bu özelliklerin hemen hepsini bünyesinde barındıran bir şehir yapısı oluşmuştur. Cami-i Kebir Mahallesi Yıldırım Bayezid Camii'nin etrafında kurularak şehrin merkezinde yer almıştır. Karşısında Taş Han bulunmaktadır. Tablo 1'de yer alan ve belgelerde isimleri sıklıkla zikredilen Bolu'nun tarihi on iki Müslüman mahallesi merkezde yer alan bu mahalle etrafında sıralanmıştır.⁵

Osmanlı Devleti'nde mahalledeki idarî yapının bir benzeri kırsalda köylerde oluşturulmuştur. Doğrudan Bolu merkezine bağlı köyler kaynaklarda “etraf-ı şehir kurâhâsı” şeklinde zikredilmektedir. Bunlar konum olarak adeta bir daire şeklinde şehri çevrelemişlerdir.⁶

Osmanlı Devleti'nde taşrada halkın yönetime katılması, 19. yüzyıla kadar gündeme gelmemiştir. Klasik dönemde Osmanlı şehrinin idarî, beledî ve hukukî görevleri kadılara bırakılmıştı. Kadı sadece şehir merkezinin değil aynı zamanda o şehre bağlı bütün nahiye ve köylerin de amiri konumundaydı.⁷ Tabii olarak böyle geniş bir sahada çok çeşitli işleri kadı tek başına yürütemeyeceği için kendisine naib, subaşı, yasakçı (ases/bekçi), kale dizdarı, muhtesib ve imam gibi bazı yardımcıları seçerdi. Böylece fiziki alandan doğan bir hiyerarşi ortaya çıkmıştır. Bu hiyerarşide naiblerden sonra kadıların en önemli yardımcısı mahalle ve köyün yöneticisi konumunda olan imamlardır.⁸

¹ *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988), “Yerel Yönetim”, 2/1623.

² İlhan Şahin, “Osmanlılarda Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/446.

³ Doğan Kuban, “Anadolu Türk Şehri ve Tarihi Gelişimi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi* 7 (1968), 55; Yılmaz Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 102,103.

⁴ Özer Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 75.

⁵ Adını Yıldırım Bayezit Camiinden alan mahalle, tarihi süreçte Cami-i Kebir Mahallesi, Ulu Cami Mahallesi, Eski Cami Mahallesi adlarını almıştır. Günümüzde ise Büyük Cami Mahallesi olarak anılmaktadır. bk. Mehmet Süme, “Osmanlı Taşra Teşkilatının Alt Birimi Mahalleye Bir Örnek: Bolu Eski Cami Mahallesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 11/ 33, (2018), 445,446.

⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Nüfus Defterleri [NFS. d.]*, No.704, 705; bk. Bolu Livası Salnamesi, haz. Nermin Kılıç vd. (Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2008).

⁷ İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği* (İstanbul: Hil Yayınları, 1985), 16.

⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2017), 44-56.

Arapça emm kökünden türeyen imam sözcüğü, sevk ve idare etmek, öne geçmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise cemaate namaz kıldırın kimse, halife ve devlet başkanı demektir.⁹ Osmanlı Devleti'nde imam kavramının tanıtımında yer alan bütün anlamları tam olarak karşılık bulmuştur.¹⁰ Osmanlı kroniklerine göre, kurum olarak kadılık ile imamlık arasındaki bağ Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde başlar ve şu şekilde ifade edilir:

“Karacahisar fethedilince şehrin evleri boş kaldı. Germiyan ilinden ve başka yerden hayli adamlar geldi. Az zamanda mamur oldu. Birçok kiliseleri mescit yaptılar. Halk toplanıp “Cuma namazı kılalım ve bir kadı isteyelim” dedi. Dursun Fakih derler bir aziz kişi vardı. O halka imamlık ederdi. Hallerini ona söylediler. Dursun Fakih halkın isteklerini Osman Gaziye bildirdiğinde size ne gerekiyorsa o şekilde hareket edin cevabını aldı. Dursun Fakih, “Hanım sultandan izin gerektir” dedi. Osman Gazi, “bu şehri ben kendi kılıcımla aldım, bunda sultanın ne dahli vardır ki ondan izin alayım. Ona sultanlık veren Allah bana da gaza ile hanlık verdi” dedi. Bunun üzerine halk razı oldu. Kadılığı ve hatipliği Dursun Fakihe verdiler. Cuma hutbesi önce Karacahisar'da okundu. Bayram namazı orada kılındı. Bunun tarihi hicretin 699'nda (M. 28 Eylül 1299) vaki oldu.”¹¹

Böylece kadılık ve imamlık Dursun Fakih'in şahsında birleşmiş oldu. Fakif zümresinin kuruluş dönemindeki en önemli temsilcisi devletin bağımsızlık hutbesini okuduğu ifade edilen Dursun Fakih'tir. Dursun Fakih, Osman Gazi'nin yakın dostlarından biri olmuş ve yazdığı eserler ile uç bölgelerde yaşayan halka gaza ve cihat ruhu aşlamaya çalışmıştır.¹² Osman Gazi yeni fethedilen bir toprak parçasının İslami kurallar çerçevesinde nasıl teşkilatlandırılacağını ahilere ve fakihlere sormuştur. Fethedilen toprak üzerinde kurulan Türkmen köylerindeki ahalinin hayatlarını İslam kurallarına göre düzenlemeleri için, bir din adamına, bir köy imamına ihtiyaçları vardı. Fakih ya da halk dilindeki söyleniş ile fakı unvanı Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde köy imamlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Fakı unvanını taşıyan kimseler Anadolu Selçuklu ve beylikler devrinden beri köy, kasaba ve şehirlerde görev yapmış verdikleri eserler veya sohbetleriyle halk nezdinde etkili olmuşlardır. İslam fikhinin esaslarına belirli ölçüde hâkim olan fakihler yukarıdan aşağıya doğru vezir, kadı, naib ve imam şeklinde sıralanmışlardır. 1330'larda Anadolu'yu

⁹ M. Sabri Küçükbaşçı, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/178; Fikret Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), “İmam”, 314.

¹⁰ İmam kavramı Osmanlı padişahı tarafından devlet başkanı ve halife anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının 3. maddesi ile Tatar halkının özerkliği tanınmış ve her iki ülke iç işlerine karışmamayı taahhüt etti. Dönemin padişahı I. Abdülhamid (1774-1789) ilgili maddeye şu hususu ekletmişti. “Bu bölge halkı Müslüman dininde ben de müminlerin önderi/imamı ve Müslümanların halifesi olduğuma göre, dinî işlerini Şeriat-ı İslâm'a uygun bir şekilde düzenlesinler.” bk. Mustafa Nuri Paşa, *Necayic ül-Vukuat*, haz. Neşet Çağatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980), 3/75.

¹¹ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. H. Nihal Atsız (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 27, 28; Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, haz. Mehmet Altay Köymen (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984), 57; Edirneli Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, haz. H. Nihal Atsız (İstanbul: Tercüman Bin Bir Temel Eser, 1972), 29.

¹² Haşim Şahin, *Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022), 10.

gezen İbn Batuta halka önderlik eden bu köy imamlarından söz etmektedir.¹³ İbn Battuta'nın seyahati esnasında uğradığı Gerede hakkında verdiği şu bilgiler ilgili hususa örnek teşkil edecek niteliktedir:

“...Cuma namazını bu şehirde eda ile bir zaviyeye indik ve orada hatib Şamlı Şemseddin Fakih ile tanıştık. Fakih uzun yıllardan beri burada yerleşmiş, çoluk çocuğa karışmış ve beldenin hâkimi olan beyin hem hatibi, hem de hocası olarak sözünü geçirecek kadar bir nüfuz sağlamıştı.”¹⁴

Böylece daha Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren imamın “sevk ve idare etme” görevi de başlamış oldu. İmamın Osmanlı yerel yönetiminde almış olduğu görevler, devletin sınırlarının genişleyip teşkilatlanma sürecinin devam etmesine uygun olarak gelişti. Bu süreçte kadı, naib ve imamın görev ve yetki sınırlarının çerçevesi belirlendi. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısında, Tanzimat öncesinde ve sonrasında devlet hayatını ilgilendiren hemen her alanda yapısal bir takım değişiklikler gündeme geldi. Bu değişiklikler Osmanlı yerel yönetimine de sirayet etti. İmamın Osmanlı yerel yönetimindeki yeri Bolu örneğinde açıklanırken ağırlıklı olarak bu değişim süreci ve sonrası üzerinde durulacaktır.

Padişah beratı ile atanan imam, Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde muhtarlık teşkilatı kuruluncaya kadar mahalle ve köyde “kadı”nın temsilcisi sıfatıyla buldukları mahallin mülki amiri olarak görev yaptı.¹⁵ İmam asli görevi olan dinî konulardaki görevinin yanında, kadıların yerine getirmesi gereken dinî ve ahlaki kurallara riayet edilip edilmediğinden, vergi tevzi ve asayişe dair pek çok konuda sorumluluk aldı.¹⁶

Muhtarlık teşkilatı ilk kez İstanbul'da 1829'da kuruldu. Muhtarlık uygulamasının Kastamonu'dan başlayarak kısa sürede ülke genelinde yaygınlaştırılması üzerine imamın yerel yönetimlerdeki idarî görevi resmen sona erdi. Ancak fiiliyatta idarî yetkilerinin tam olarak sonlandırılması uzun bir zamana yayıldı. Bu yüzden imam kimi zaman ihtiyar heyeti üyesi kimi zaman ise bilirkişi sıfatıyla Osmanlı yerel yönetiminde her daim yer aldı.

1. İmamın Osmanlı Toplumundaki Sosyal Statüsü

Bir toplumda, kişinin aldığı eğitim, üstlendiği görev ve sorumluluk ya da icra ettiği meslek, çoğu zaman, onun toplumdaki yerini belirler. Bundan dolayı imamın Osmanlı yerel yönetimindeki yerine geçmeden önce onun toplumdaki konumunu belirlemekte fayda vardır.

Osmanlı toplumunda, temeli toprak mülkiyeti esasına dayanan, Avrupa'da olduğu gibi kesin hatlarla birbirinden ayrılmış sosyal sınıflardan söz edilemez.¹⁷ Osmanlı Devleti'nde sosyal statü, kimi zaman yapılan iş ve görevlendirmeye göre “askerî-reaya”,

¹³ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyeye-I* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009), 34. - Şahin, *Erken Osmanlı Döneminde*, 10.

¹⁴ İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971), 55.

¹⁵ Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi”, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, ed. Vecdi Akyüz-Seyfettin Ünlü (İstanbul: İlke Yayınları, 1996), 433.

¹⁶ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 17.

¹⁷ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013), 25.

kimi zaman mensubu olduğu din, “Müslim-gayrimüslim”, kimi zaman ise oturulan mekâna göre “şehirli-köylü” şeklinde belirlenmiştir.¹⁸ Belki buna “yerleşik-konargöçer” şeklinde yaşam tarzını da ilave etmek gerekir. İmam yapılan bu tasniflerden ümera ve ulema olarak iki gruba ayrılan askerî sınıfın ulema kesiminde yer almıştır. Ulema mensupları günümüzde kamuda çalışan memurların karşılığı olarak düşünülebilir. Ulemanın en bariz özelliği padişah beratıyla atanmış olmalarıdır.¹⁹ Ölüm, feragat, azl vb. nedenlerle herhangi bir imam kadrosu boşaldığında, ilgili kadroya imamlık vazifesini layıkıyla yerine getirebilecek bir kişinin atanması hususunda ilk teklif kadronun bağlı bulunduğu vakfın mütevellisi tarafından yapılırdı. Daha sonra ise kadı veya naib tarafından padişaha arz edilirdi. Kadı veya naibin isteği/teklifi uygun görüldüğünde teklif edilen kişinin atama onayı kast edilerek “İzn-i Hümayunum olmuştur” ibareli berat gönderiliyordu. Şüphesiz ki bir göreve padişah beratı ile tayin olmak toplum içinde o kişiyi belirli bir yere konumlandırıyordu. Ayrıca cihet adı verilen vakıf görevlerinden biri olan imamet, herhangi bir kimseye verildiğinde bu görevlendirme için “imameti tevcih edildi” ibaresi kullanılıyordu.²⁰ Bolu’nun Karaağaç köyünde bulunan Şarabdar Abdullah Bey Cami imamı Osman Efendi’nin vefatı üzerine, imamet görevi günlük beş akçe ile oğlu Mehmed Halife’ye tevcih edilmiştir.²¹

Toplumda kişilerin statülerini belirleyen bir başka husus da onların kullanmış oldukları veya kendilerine verilen unvanlardır. Osmanlı Devleti’nde ulema mensupları, mevlana, çebebi, halife, fakih, molla ve efendi gibi unvanları kullanmışlardır.²² Bu unvanlar; ulema ve din adamlarının toplumdaki özel yerlerini, kendilerine verilen önemi ve gösterilen saygıyı belirler.²³ Bir ulema sınıfı mensubu olarak imamların bunlardan daha çok halife ve efendi unvanlarını kullandıkları görülmektedir. Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla istisnaları olsa da halife unvanı imamların atama ve özlük hakları ile ilgili yazışmalarda kullanılmıştır. Bolu’da bulunan Mehmed Bey Camii’nde günlük on akçe hatib ve günlük sekiz akçe ile imamlık vazifelerini yürüten Es-Seyyid Mehmed Emin Halife’nin vefatı üzerine bu vazifeler aynı şartlarla oğlu Ahmed Kamil Halife’ye tevcih edilmiştir.²⁴ Efendi unvanının ise imamlardan üçüncü şahıs olarak bahsedilirken veya isimlerini bir yere kayıt ederken kullanıldığını söyleyebiliriz. Tablo 1, 2, 3 ve 4’te yer alan bütün mahalle ve köy imamlarının isimlerinden sonra efendi unvanının kullanıldığı görülmektedir. Özellikle köylerde muhtarlar için herhangi bir unvan kullanılmamakta daha çok aile lakaplarıyla anılmaktadırlar. Buna karşılık imamlar için istisnasız efendi sıfatının kullanılması dikkat çekicidir. Bu husus efendi unvanının medrese çıkışlı²⁵, okuryazar²⁶ anlamlarına geldiği ile

¹⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlıda Toplum Yapısı* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014), 16-18.

¹⁹ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 29.

²⁰ Talip Ayar, “Osmanlı Vakıf Geleneğinde Cihet Uygulaması”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/1 (Bahar 2018), 295.

²¹ Osmanlı Arşivi (BAO), *Ali Emiri Abdülhamid I*, [AE. SABH. I], No. 131, Gömlek No. 8790.

²² bk. Ahmet Akın, “Osmanlı’da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)”, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2006), 79-86; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995), 133,134.

²³ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 241.

²⁴ Osmanlı Arşivi (BAO), *Hatt-ı Hümayun*, [HAT], No. 1616, Gömlek No. 20.

²⁵ Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, 133.

²⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), “Efendi”, 1/505.

izah edilebilir. Ayrıca nüfus ve temettuat yazımlarında imamlar genellikle mahalle veya köyün ilk üç hanesinde yerlerini almışlardır.²⁷ Osmanlı diplomatiğinin incelikleri göz önünde bulundurulduğunda bu uygulama imamın mahalle ve köydeki saygın konumunun bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

2. Osmanlı Devleti'nde Mahalle ve Köy Yönetiminin İmamdan Muhtara Geçişi

İmamın görev ve yetkilerini ele aldığımız bir çalışmada, muhtarlık teşkilatının kuruluşundan bahsetmemizin sebebi, Osmanlı yerel yönetiminde imam ve muhtar arasındaki halef-selef ilişkisidir. Yerel yönetim görevlerinin bazılarının imamdan alınıp muhtara verilmesine dair çeşitli görüşler ortaya konmuştur.²⁸

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması başta başkent İstanbul olmak üzere ülke genelinde asayiş problemlerine yol açtı. Ocağın kaldırılması güvenlik açısından bir boşluk oluşturdu. Diğer yandan takibata uğrayan ocak mensupları taşkınlık çıkardılar. Bu arada taşradan İstanbul'a yapılan göçlerin de kontrol altına alınması gerekiyordu. II. Mahmud İstanbul'daki nüfus hareketlerini kontrol ve denetim altına alarak güvenliği sağlamak amacıyla muhtarlık teşkilatını ihdas etti. Kısacası muhtarlık teşkilatı, İstanbul'da asayiş sağlama çabalarının sonucu olarak ortaya çıktı.²⁹

II. Mahmud'un yapmış olduğu ıslahat, Osmanlı Devleti açısından hemen her alanda bir dönüm noktası olarak kabul edilen Tanzimat Dönemi'nin alt yapısını hazırladı. Onun yaptığı ıslahatın bir bölümü, Osmanlı ülkesinde ilk kez uygulanıyor olması özelliğini taşıyor. 1829'da İstanbul'da muhtarlık teşkilatının ihdas edilmesi bu ilklerden biridir. İstanbul'da muhtarlık uygulamasından başarılı sonuçlar elde edildi. Bu başarı, teşkilatın taşrada örnek alınması sonucunu doğurdu. Kastamonu sancağı mütesellimi Dede Mustafa Ağa 1833 yılında taşradaki ilk muhtarlık uygulamasını başlattı.³⁰ Bolu 1833 tarihi itibarıyla Kastamonu Eyaletine bağlı bir liva statüsündeydi. Bunun tabii sonucu olarak Bolu taşrada muhtarlık teşkilatının kurulduğu ilk beldelerden biri oldu.

Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk muhtarlık seçim sonuçlarını ihtiva eden tutanaklarda muhtar isimlerinin yanında mahalle ve köy imamlarının isimlerine de yer verilmiştir. İlk muhtarlık seçim sonuçlarını ihtiva eden defterden yararlanılarak hazırlanan Tablo 1'de bu husus açık bir şekilde görülmektedir.

²⁷ Bolu merkez kazasında ayan eşraf ve ulema mensubu pek çok kişi bulunduğundan nüfus ve temettuat sayımlarında imamların ilk üç hanede yazılma oranı nispeten düşük olsa da kaza ve karyelerde bu oran çok yüksektir. Örneğin Gerede merkez kaza ve köylerinde toplam 40 imamdan 29'u 1. haneye, 5'i 2. haneye geriye kalan 6 imam ise diğer hane numaralarına kayıt edilmişlerdir. bk. BOA, NFS. d, No.707-708. Mudurnu içinde benzer bir durum söz konusudur. BOA, NFS. d, No.715-716.

²⁸ Bazı görevlerin imamlardan alınıp muhtarlara verilmesi hakkında bk. Mehmet Güneş, *Osmanlı Döneminde Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2014), 20, 21.

²⁹ Ali Akyıldız, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimine Genel Bir Bakış" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14 (2006), 13,14.

³⁰ bk. Musa Çadırıcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme" *Belleten* 134/135 (1970), 409-419; Akyıldız, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu", 11-30.

Tablo 1. Bolu Merkez Mahalle İmam ve Muhtarları³¹

No	Mahalle	İmam ve Muhtarlar
1	Cami-i Kebir Mahallesi	İmam Hafız Hüseyin Efendi Muhtar-ı evvel Seyyid Hafız Hüseyin Muhtar-ı sâni Halil
2	Mahalle-i Karamanlı	İmam Mustafa Efendi Muhtar-ı evvel Eciroğlu Seyyid Ahmed Muhtar-ı sâni Molla Ali
3	Mahalle-i Akmescid	İmam Hafız Mehmed Efendi Muhtar-ı evvel Hacı Ahmed Muhtar-ı sâni Hafız Mehmed Raşid
4	Mahalle-i Debbaglar	İmam Hafız Mehmed Besim Efendi Muhtar-ı evvel Dellal Ömer oğlu Abdi Muhtar-ı sâni Hafız Mehmed
5	Mahalle-i Karaçayır	İmam Mehmed Efendi Muhtar-ı evvel el-Hâcc Mehmed Emin Muhtar-ı sâni Hacı Mustafa
6	Mahalle-i Akpınar	İmam Kendircizade Ahmed Emin Muhtar-ı evvel Armudoğlu Salih Muhtar-ı sâni Anbarlıoğlu Mehmed
7		İmam es-Seyyid Hafız İsmail

³¹ Bolu'da yapılan ilk muhtarlık seçim sonuçlarını ihtiva eden ve imamlarında muhtarlarla birlikte yazılıp 19 Haziran 1834 tarihi itibarıyla İstanbul'a gönderilen defterden yararlanılarak hazırlanmıştır. bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi Defterleri [A. RSK. d], No. 1672.*

	Mahalle-i Hoca Bey	Muhtar-ı evvel Mir Mehmed Efendi Muhtar-ı sâni Nalbant Hacı Mustafa
8	Mahalle-i Yeni Cami	İmam Ömer Efendi Muhtar-ı evvel Hafız Eşref Muhtar-ı sâni Salih
9	Mahalle-i Çukur	İmam Ahmed Efendi Muhtar-ı evvel Hacı Halil Muhtar-ı sâni Hacı İzzet
10	Mahalle-i Gölyüzü	İmam Hafız Mustafa Efendi Muhtar-ı evvel Seyyid Mehmed Muhtar-ı sâni Mehmed
11	Mahalle-i Semerkand	İmam Seyyid Abdurrahman Efendi Muhtar-ı evvel Seyyid Ali Bey Muhtar-ı sâni Mehmed Emin
12	Mahalle-i Aslâhaddin Sagir (küçük)	İmam Hüseyin Efendi

Muhtarlık seçim sonuçlarını merkeze bildirmek amacıyla tutulan defterlere yeni seçilen muhtarlardan önce imamların isimlerinin yazılmış olması oldukça anlamlıdır. Bu durum Osmanlı yerel yönetiminde imamların etkisinin devletin yıkılışına kadar süreceğinin bir işareti mahiyetindedir. Uygulama sadece Bolu'da değil Bursa,³² Konya,³³ Trabzon³⁴ ve Niğde³⁵ gibi Anadolu; Filibe,³⁶ Tırhala³⁷ ve Selanik gibi Rumeli'de muhtarlık seçimlerinin yapıldığı bütün beldelerde görülmektedir.

³² BOA, A. RSK. d, No. 1655.

³³ BOA, A. RSK. d, No. 1688.

³⁴ BOA, A. RSK. d, No. 1695.

³⁵ BOA, A. RSK. d, No. 1685.

³⁶ BOA, A. RSK. d, No. 1675.

³⁷ BOA, A. RSK. d, No. 1676.

Muhtarlık seçimlerinin yapıldığı birçok beldede nüfusu az olan mahalleler ve köyler birleştirilerek tek bir muhtarın idaresine verilmiştir.³⁸ Örneğin Tokat,³⁹ Divriği,⁴⁰ Aksaray,⁴¹ Çankırı ve Harran'da⁴² küçük mahalleler birleştirilmiştir. Bu uygulama kırsal kesimde köylerde de uygulanmıştır.⁴³ Uygulamalar ülke genelinde bir kural haline getirilememiştir. Bolu'da Müslüman küçük mahalle veya köylerinin birleştirilmesi yoluna gidilmemiştir. Küçük olan yerler muhtarlık teşkilatı öncesinde olduğu gibi imamların idaresine bırakılmıştır. Tablo 1'de 12. sırada yer alan Aslâhaddin Mahallesi'nin yanına küçük ibaresi eklenmiş ve diğer mahallelerde olduğu gibi muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sâni değil sadece mahalle imamının ismi yazılmıştır. Bu yazım bize küçük olan Aslâhaddin Mahallesi'nde muhtarlık seçiminin yapılmadığını, mahalle idaresinin eskiden olduğu gibi imama bırakıldığını göstermektedir.⁴⁴ Nitekim 1845 tarihli Bolu Aslâhaddin Mahallesi temettuat yazımında görev alan mahalle imamının defterin sonundaki onay sayfasında yer alan mühründe "imam ve muhtar, der- mahalle-i Aslâhaddin sagir" ibaresi bulunmaktadır.⁴⁵ Bu ibare Bolu'da yapılan ilk muhtarlık seçimlerinde küçük olan Asalahadin mahallesinde imama muhtarlık yetkisinin de verildiğinin yorumdan öte resmi ispatıdır. Uygulama ile şehirde bulunan küçük mahallelerde imamın aldığı görev ve sorumluluklar muhtarlık seçimleriyle azalmadı. Aksine buralarda imamlığın yanında muhtarlık yetkisinin verilmesiyle daha da arttığı söylenebilir. Bu konuda köylerdeki uygulamaya ilişkin örnekler tablo 2, 3 ve 4'te verilmiştir.

Tablo 2. Bolu Merkez Köylerinin İmamları⁴⁶

No	Köyün Adı	İmam
1	Paşaköy nam-ı diğer Nazırlar	İmam Abdurrahman Efendi
2	Rumşalar (Kılıçarslan)	İmam Hüseyin Efendi
3	Karye-i Kürkçüler	İmam Ahmed Efendi
4	Karye-i Kızılağıl	İmam Mehmed Efendi

³⁸ Akyıldız, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu", 15.

³⁹ Şenay Atam, "1834 Yılında Tokat'ta Mahalle Yapılanması ve Muhtarlık Teşkilatının Kurulması", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* 6/2 (2013), 80, 81.

⁴⁰ Güneş, Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık, 34.

⁴¹ Nevzat Topal, "Aksaray Sancağı Mahalle ve Köy İdarelerinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması (1835)" *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (2017), 528,531.

⁴² Ercoskun Tülay, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler" *Bilgi* 6 (2012), 142,143.

⁴³ Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık*, 34.

⁴⁴ BOA, A. RSK. d, No. 1672.

⁴⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri, [ML. VRD. TMT. d]*, No. 3088.

⁴⁶ BOA, A. RSK. d, 1672, Tablolarda yer alan parantez içindeki isimler ilgili köylerin günümüzdeki isimleridir.

5	Karye-i Çivril	İmam Mustafa Efendi
6	Karye-i Seyyid Köy	İmam Mehmed Efendi
7	Karye-i Kasablar	İmam Ali Efendi
8	Karye-i Karaköy	İmam Ömer Efendi
9	Karye-i Afşar	İmam Mustafa Efendi
10	Karye-i Çayırköy sagir	İmam Ali Efendi
11	Karye-i Sancak	İmam Mustafa Efendi
12	Karye-i Çanşaberk sagir	İmam Mehmed Efendi ve Muhtar
13	Karye-i Sultan Köy	İmam Hasan Efendi
14	Karye-i Kısahunlar/Gürcüler (Çampınar) sagir	İmam Mustafa Efendi ve Muhtar
15	Karye-i Sultan Bey	İmam İsmail Efendi
16	Karye-i Köprücüler	İmam Mustafa Efendi
17	Karye-i Taşoluk Sagir	İmam İbrahim Efendi ve Muhtar
18	Karye-i Hızır Şeyhler Sagir	İmam ve Muhtar İbrahim Efendi
19	Karye-i Kozlu	İmam Mustafa Efendi
20	Karye-i Sığır Kuyruğu (Sebenardı)	İmam Hasan Efendi
21	Karye-i Bakırlı Çanşa	İmam Hüseyin Efendi
22	Karye-i Dodurga	İmam Hüseyin Efendi
23	Karye-i Eynesli	İmam Abdülkadir Efendi
24	Karye-i Soku	İmam Mehmed Emin Efendi

25	Karye-i Uruzlar	İmam Abdulkadir Efendi
26	Karye-i Ösenek	İmam Salih Efendi
27	Karye-i Göl	İmam Mustafa Efendi
28	Karye-i Sarıcalar	İmam Ömer Efendi
29	Karye-i Salıbeğler	İmam Mehmed Efendi
30	Karye-i Karacasu	İmam Ali Efendi
31	Karye-i Emin	İmam Hüseyin Efendi
32	Karye-i Yozgat (Çamyayla)	İmam Osman Efendi
33	Karye-i Ilıca Kınık	İmam Hasan Efendi
34	Karye-i Mesciler	İmam Mehmed Efendi
35	Karye-i Kuşçular	İmam Hüseyin Efendi
36	Karye-i Değirmenözü	İmam ⁴⁷ Efendi
37	Karye-i Demirciler	İmam Mehmed Efendi
38	Karye-i Hacıbekler sagir	İmam Derviş Mehmed Efendi
39	Karye-i Çakmaklar	İmam Mehmed Efendi
40	Karye-i Alpagut Bey	İmam Süleyman Efendi ve Muhtar
41	Karye-i Pir Ahmedler	İmam Mustafa Efendi
42	Karye-i İsamınlar	İmam Hasan Efendi
43	Karye-i Nefs-i Alpagut	İmam Tahir Efendi

⁴⁷ İsim belirtilmemiştir.

44	Karye-i Dereceviran (Dereceören)	İmam Mahmud Efendi
45	Karye-i Ömerler	İmam Mustafa Efendi
46	Karye-i Çatak Felakettin	İmam Mehmed Efendi
47	Karye-i Avdan	İmam Mehmed Efendi
48	Karye-i Yenice Felakettin	İmam Mehmed Efendi
49	Karye-i Çepni	İmam Mehmed Efendi
50	Karye-i Kuzfındık	İmam Mehmed Efendi
51	Karye-i Sacçılar	İmam Osman Efendi
52	Karye-i Güney Felakettin	İmam Halil Efendi
53	Karye-i Pelitcik	İmam İsmail Efendi
54	Karye-i Gövem	İmam İbrahim Efendi
55	Karye-i Belkaraağaç	İmam Mustafa Efendi
56	Karye-i Çıknlar	İmam Hüseyin Efendi
57	Karye-i Okçular	İmam Ali Efendi
58	Karye-i Şeyh Köyü	İmam Hüseyin Efendi
59	Karye-i Berk-i Kebir	İmam Ahmed Efendi
60	Karye-i Dadıç (Ovadüzü)	İmam Hüseyin Efendi

Tablo'da 12, 14, 17, 18 ve 40. sıralarda yer alan, Çanşaberk, Kısahunlar, Taşoluk, Hızır Şeyhler ve Alpagut Bey köylerinde küçük oldukları gerekçesiyle muhtarlık seçimi yapılmamıştır. Adı geçen köylerin yazımında "İmam Mehmed Efendi ve Muhtar / İmam ve Muhtar İbrahim Efendi" şeklindeki açıklamalar bu köylerde imamlara muhtarlık yetkisinin de verildiğini göstermektedir. Böylece idarî manada muhtarlık teşkilatının kurulması

aşamasında yukarıda da değindiğimiz üzere Bolu'da küçük mahalle ve köylerde imamların idarî yetkilerinin ellerinden alınması bir yana bir de muhtarlık yetkisi verilmiş oldu.

Tablo 3. Bolu Sazak Nahiyesi Köy İmamları

No	Köyün Adı	İmamlar
1	Karye-i Tekke-i Ümmi Kemal (Işıklar)	İmam Molla Hüseyin
2	Karye-i Kuzviran	İmam Halil Efendi
3	Karye-i Karamanlar	İmam Ahmed Efendi
4	Karye-i Kandamış	İmam Ali Efendi
5	Karye-i Yayladınlar	İmam Ali Efendi
6	Karye-i Kınık Sazak	İmam Ömer Efendi
7	Karye-i Yenice Zeameddin (Yenice Pınar)	İmam Ahmed Efendi
8	Karye-i Susuz Kınık	İmam Hasan Efendi
9	Karye-i Saraycık	İmam İbrahim Efendi
10	Karye-i Zahmanlar	İmam Mehmed Efendi
11	Karye-i Fülüsüülvî (Yukarıçamlı)	İmam Hasan Efendi
12	Karye-i Fülüsüsüflî (Aşağıçamlı)	İmam Süleyman Efendi
13	Karye-i Turakçı	İmam Süleyman Efendi
14	Karye-i Kuz Filos	İmam Hüseyin Efendi
15	Karye-i Şancalar	İmam İsmail Efendi
16	Karye-i Çanakçılar	İmam Hüseyin Efendi
17	Karye-i Karacağaç	İmam Mehmed Efendi

18	Karye-i Hariç Geçitviran (Yenigeçitveren)	İmam Hüseyin Efendi
19	Karye-i Vakıf Geçitviran (Vakıfgeçitveren)	İmam Ömer Efendi
20	Karye-i Hariç Akçakavak (Yeni Akçakavak)	İmam Hüseyin Efendi
21	Karye-i Vakıf Akçakavak	İmam Hüseyin Efendi
22	Karye-i Çanşa Zeameddin (Yaziören)	İmam Mustafa Efendi
23	Karye-i Ahmedler Sagir	İmam Mustafa Efendi
24	Karye-i Bahçeköy	İmam Mustafa Efendi
25	Karye-i Tatlar	İmam Ahmed Efendi
26	Karye-i Yelekler Sagir	İmam Mustafa Efendi
27	Karye-i Ocaklar	İmam Mehmed Efendi
28	Karye-i Oğulduruk	İmam Ali Efendi
29	Karye-i Yuva	İmam Hasan Efendi
30	Karye-i Dadanı (Alıçören)	İmam Ahmed Efendi
31	Karye-i Ulumescit	İmam Hüseyin Efendi
32	Karye-i Çatak Zeameddin (Çatakören)	İmam Mehmed Efendi
33	Karye-i Berk Gökpınar Sagir	İmam ve Muhtar Hafız Mehmed Efendi
34	Karye-i Çay Gökpınar	İmam Osman Efendi
35	Karye-i Kındıra	İmam Ali Efendi
36	Karye-i Kol	İmam Mustafa Efendi
37	Karye-i Bürnük	İmam Mahmud Efendi

38	Karye-i Kırha	İmam Ali Efendi
39	Karye-i Baltalı	İmam Hasan Efendi
40	Karye-i Güney Gideriç/Gidiriş	İmam Hüseyin Efendi
41	Karye-i Afşar Gideriç/Gidiriş	İmam Salih Efendi
42	Karye-i Bünüş	İmam Ömer Efendi
43	Karye-i Ericek	İmam Ömer Efendi
44	Karye-i Kayı Sazak	İmam Muhtar-ı evvel ⁴⁸

Tablo 2’de köyler için yapmış olduğumuz açıklamalar tablo 3 için de geçerlidir. Burada da 33. sırada yer alan Berk Gökpinar köyünde muhtarlık seçimi yapılmamış ve Hafız Mehmed Efendi’ye imamlık görevinin yanında muhtarlık görevi de verilmiştir. 1835 yılı Berk Gökpinar Temettuat defterinin son sayfasında mühür onayı yer almaktadır. Mührün üzerinde “İmam ve muhtar Berk Gökpinar sagir” ibaresi yazılmıştır.⁴⁹

Tablo 4. Bolu Gökçesu ve Yığılca Nahiyesi Köyleri

No	Köyün Adı	İmamlar
1	Karye-i Nahiye-i Yığılca	İmam Hüseyin Efendi
2	Karye-i Hamza Bey	İmam Hacı Hasan Efendi
3	Karye-i Çukurviran (Çukurören)	İmam Mustafa Efendi
4	Karye-i Yakublar	İmam Kerim Efendi
5	Karye-i Müstakimler	İmam Ali Efendi
6	Karye-i Mesci Çele	İmam Ali Efendi

⁴⁸ İmam ve Muhtar-ı evvel ismi belirtilmemektedir.

⁴⁹ BOA, A. RSK. d, No. 3168.

7	Karye-i Bayat	İmam Mehmed Efendi
8	Karye-i Demirciler	İmam Osman Efendi
9	Karye-i Veyisler	İmam Halil Efendi
10	Karye-i Bağışlar	İmam Osman Efendi
11	Karye-i Kadirler	İmam Hasan Efendi
12	Karye-i Afşar Gökçesu	İmam Hasan Efendi
13	Karye-i Kogum Sagir	İmam ve Muhtar Efendi ⁵⁰
14	Karye-i Merkezler	İmam Mustafa Efendi
15	Karye-i Küplüce	İmam İsmail Efendi
16	Karye-i Kuz-ı Kebir	İmam Hüseyin Efendi
17	Karye-i Çorak	İmam İsmail Efendi
18	Karye-i Kuz-ı sağır	İmam Seyyid Halil Efendi
19	Karye-i Banaz	İmam Mehmed Efendi
20	Karye-i Çandır Sagir	İmam ve Muhtar Mehmed Efendi
21	Karye-i Bölükviran (Bölükören)	İmam Osman Efendi
22	Karye-i Karakaya	İmam OsmanEfendi
23	Karye-i Kayabükü Sagir	İmam ve Muhtar Osman Efendi
24	Karye-i Ağalar	İmam Ali Efendi
25	Karye-i Ağacalar	İmam Ahmed Efendi

⁵⁰ İlgili deftere isim yazılmıştır, ancak sonradan üzeri karalanmış olduğu için okunamamaktadır.

26	Karye-i Çukur	İmam Ahmed Efendi
27	Karye-i Babahızır	İmam Mehmed Efendi
28	Karye-i Çakırlar	İmam Ahmed Efendi
29	Karye-i Güney Gökçesuyu	İmam Hüseyin Efendi
30	Karye-i Elemen	İmam Mehmed Efendi
31	Karye-i Hayranlar nam-ı diğer Vakıfçubukçular	İmam Mehmed Efendi
32	Karye-i Yunuslar Sagir	İmam Mehmed Efendi
33	Karye-i Sarıçam	İmam Osman Efendi
34	Karye-i Değirmenderesi	İmam Ali Efendi
35	Karye-i Müstakimler	İmam Mehmed Efendi
36	Karye-i Bükü-i Kebir (Kaya Bükü)	İmam Hüseyin Efendi
37	Karye-i Arab sagir	İmam ve Muhtarı Hüseyin Efendi

Bolu Gökçesu nahiyesi köylerinde de Sazak nahiyesinde uygulanan seçim usulleri geçerli olmuştur. İsimlerinin karşısında “sagir” ibaresi düşülmüş köylerde köy yönetimi eskiden olduğu gibi yine imamlara bırakılmıştır.

3. Osmanlı Yerel Yönetiminde İmamın Görevleri

Osmanlı Devleti’nde imam, kâdının yardımcısı olması nedeniyle çok çeşitli görevler üstlenmiştir. Bunların başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Mahallenin asayişinden imam sorumluydu. Mahalle sakinlerinin İslamî adaba uygun olarak yaşamlarını sürdürüp sürdürmediklerini imam kontrol ederdi. Mahallede meydana gelen doğum ve ölümleri günü gününe kayıt edip bunları nüfus idaresine bildirmek, evlenenlerin, boşananların ev değiştirenlerin işleriyle ilgilenmek de imamın rutin görevleri arasındaydı.⁵¹ Mahallenin ve köyün su ihtiyacının karşılanması, çeşme, okul, cami ve mescitlerin bakımı, sokakların temizliği imamın yerine getirdiği beledi hizmetlerin başında geliyordu. Bu hizmetlerin büyük bir bölümü avarız akçası vakfında biriken paraların imam tarafından

⁵¹ Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarsında Ankara* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 173.

tasarruf edilmesi suretiyle yerine getiriliyordu.⁵² Mahalle halkının ödemesi gereken vergilerin tevzi ve tahsilini yapmak da imamın mali görevleri arasına giriyor, bu konuda kadıya yardımcı oluyordu.⁵³ Sorumluluk alanı dahilinde bulunan vakıflarda görev almak, mali durumu iyi olmayan kişilere yardımcı olmak, imamın sosyal görevleri olarak zikredilebilir. Şühûdü'l-hâl üyesi olarak mahkemelerin işleyişine yardımcı olmak, ihtiyar heyeti üyeliği yapmak, halkın talep ve şikâyetlerini merkeze bildirmek, devletin halka duyurulmasını istediği konuları halka iletme, mürur tezkirelerinin düzenlenmesine ve kontrolüne yardımcı olmak da imamın diğer görevleri olarak sıralanabilir.⁵⁴

3. 1. İmamın İhtiyar Meclisi Üyesi Olma Görevi

19. yüzyılda muhtarlık teşkilatının ihdasından sonra “İhtiyar Heyeti” veya “İhtiyar Meclisi” olarak adlandırılan yeni bir idarî birim oluşturuldu. Aslında adı konmasa da bu heyet oluşturulmadan önce geleneksel Türk toplumunun özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, mahalle ve köylerde kendilerine danışılan bir ihtiyar heyetinin olduğu düşünülebilir.

İhtiyar meclisi resmi olarak ilk defa 1864 Vilayet Nizamnamesi’nde yer aldı. Buna göre her mahalle ve köyde 1. ve 2. muhtar ile sayıları 3 ilâ 12 arasında üyeden oluşan ihtiyar meclisi kurulacağı ve bunların seçimle belirleneceği karar altına alındı. Ayrıca bu kanun uyarınca imamlar ihtiyar meclislerinin tabii üyesi olacaklardı. Halkın isteği doğrultusunda oluşturulan ihtiyar meclislerine mahallede herkesçe tanınan, sevilen ve sözü dinlenen kimseler seçiliyordu. Meclisin oluşturulma şekli ve üstlendiği fonksiyonlara bakıldığında İslami meşveret anlayışının Osmanlı toplumunda sürdürülmesi şeklinde değerlendirilebilir.⁵⁵

İmamlar, ihtiyar meclislerinin tabii üyesi ve başkanı idi. Bu husus Dâhiliye Vekâleti tarafından 22 Nisan 1920 tarihinde Bolu mutasarrıflığına gönderilen bir yazıda şu şekilde ifade edilmektedir.

“İmamlar, imamet ve hitabet gibi vazife-i şeri’yyelerinden başka kanun ve nizam ile mübeyyen vazife-i resmîyelerinin ifâsı hususunda Heyet-i İhtiyariyenin başı ve tabii azasıdır. Bu husus Vilayet Nizamnamesi’nin elli sekizinci maddesinde açıkça belirtilmiştir. İstanbul Vilayet Meclisi’nce karar altına alındığı üzere İhtiyar Heyeti’nin kendilerine ait vazifelere iştirakleri zarurî ve tabii olduğu Şûrâ-yı Devlet Maârif Dairesi’nce tanzim olunan mazbatada ifade olunduğu ta’minen tebliğ olunur.”⁵⁶

İhtiyar meclislerinin mahalle veya köyde meydana gelen bazı hadiselerin mahkemeye intikal etmeden çözülmesi yolunda önemli işlevleri vardı. Bolu Sancağı

⁵² Mefail Hızlı, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *TESAM Akademi Dergisi* 1/1 (2014), 45, 47.

⁵³ Feridun M. Emecen, “Osmanlılarda Yerleşik Hayat, Şehirli ve Köylü”, *Osmanlılar* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 4/93.

⁵⁴ Beydilli, *Osmanlı Devrinde İmamlar*, 18, 20.

⁵⁵ Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle* (İstanbul: Sümer Kitabevi, 2008), 186, 187.

⁵⁶ İhtiyar Heyeti hakkındaki bu tebliğ Bolu sancağı dışında Sivas ve Diyarbakır Vilayetleri ile Eskişehir, Teke (Antalya) ve İç-İl (İçel) sancaklarına gönderilmiştir. Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı [DH. İ. UM. EK]*, No.119, Gömlek No. 78.

Gökçesu Nahiyesi'ne bağlı Karaköy ahalisinden aşçı Emin oğlu Ömer'in eşi ile olan anlaşmazlığında köy ihtiyar meclisi müdahil olmuştu. İhtiyar meclisinin kadın lehine aldığı karar üzerine aşçı Ömer haksızlığa uğradığını iddia ederek durumun düzeltilmesi için sadaret makamına dilekçe göndermiştir. Sadaret makamından Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen yazı ile olayın tetkik edilmesi ve gereğinin yapılması istenmiştir.⁵⁷ İhtiyar meclisi üyeleri temettuat vergi tahsilinde de görev alıyorlar ve toplanan vergi miktarı meclis üyelerinin imza ve mühürleri ile tasdik ediliyordu. 1841 yılında Bolu sancağında 740 bin 929 kuruş temettuat vergisi tahsil edilmişti. Bu verginin tahsilinde görev alan ihtiyar meclisi üyelerinin her biri kendi mahalle ve köylerinde toplanan vergi miktarlarını tasdik etmişlerdir.⁵⁸ İhtiyar meclisleri mahalle ve köyü ilgilendiren çeşitli konularda ilmühaber verme yetkisine sahipti. Mart 1921 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Bolu Sancağı Mutasarrıflığına gönderilen resmî bir yazı ile ihtiyar meclislerinin verdiği ilmühabere mahalle ve köylerdeki hudut anlaşmazlıklarına son verilmesi amacıyla "Hudut-ı Atika" ilmühaberinin de eklenmesi istenmiştir.⁵⁹ Ayrıca köy ve mahallenin bekçi ve korucusunun belirlenmesi ve denetlenmesi de ihtiyar meclisinin görevleri arasındaydı.⁶⁰

3. 2. İmamın Nüfus İşlemlerindeki Görevleri

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapıldı. Nüfus işlerini yürütmek amacıyla Ceride Nezareti kuruldu. Eyalet ve sancaklarda ise Defter Nazırlığı oluşturuldu. Defter Nazırlığı'nın başlıca görevleri; şehirler ve bunlara bağlı kasaba ve köylerde doğanları, başka beldelerden gelip yerleşenleri günü gününe defterlere kayıt etmek ölen ve beldeden göç edenleri ise silmekti.⁶¹ Defter Nazırlığı vasıtasıyla günümüzdeki adres kayıt sistemine benzer bir uygulama yürütülmüştür. İmam ve muhtarlar kendi mahalle ve köylerinde meydana gelen doğum, ölüm ve boşanma gibi olayları günü gününe kaydetmişlerdi. Bu kayıtların nüfus memuru bulunan mahallerde iki hafta, bulunmayan yerlerde ise iki ay içinde nüfus müdürlüklerine bildirilmesi gerekiyordu. Zamanında bildirimde bulunmayanlar 25 kuruştan 50 kuruşa kadar para cezasına çarptırılacaklardı. Bolu Nüfus Müdürlüğü merkez kazaya bağlı köylerdeki uygulama konusunda tereddüt yaşamıştı. Bu köylerin bildirim süresinin iki hafta mı yoksa iki ay mı olacağına dair, Sicill-i Nüfus İdaresi Umumiyesine 30 Ocak 1915 tarihli bir yazı gönderilmiştir. Bolu Sancağı Nüfus Müdüriyetine gönderilen cevabi yazıda, nüfus müdürü bulunan yerler ile merkez mahallelerin kastedildiği merkeze bağlı köylerde ise diğer köylerdeki gibi iki aylık sürenin geçerli olacağı belirtilmiştir.⁶²

⁵⁷ BOA, DH. MKT, No. 1673, Gömlek No. 93.

⁵⁸ Mehmet Dolama, *875 Numaralı Şer'îye Sicil Defterine Göre Tanzimat-ı Hayriye'nin İlk Yıllarında Bolu*, (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 50.

⁵⁹ İhtiyar Heyeti hakkındaki bu tebliğ Bolu Mutasarrıflığı dışında, Niğde, Maraş, Kayseri, Bitlis ve Kütahya mutasarrıflıklarına da gönderilmişti. BOA, DH. İ. UM. EK, No. 122, Gömlek No.52.

⁶⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve idare Tarihi* (Ankara: Cedit Yayınları, 2008), 433.

⁶¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 45, 46.

⁶² Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi [DH. SN. THR]*, No. 59, Gömlek No. 62.

İmamlar mahallede yerine getirdikleri idarî işlerin karşılığında düzenledikleri resmi evraklardan harç almışlardır. Bu harçların oranları hazırlanan nizamnameler ile belirlenmiştir. 1884 tarihli talimatnamede Sicill-i Nüfus Nizamnamesi gereğince imamların doğum, ölüm, nikâh, boşanma ve yer değiştirme işlemleri için beş çeşit ilmühaber düzenledikleri belirtilmektedir. Bunların dışında günlük hayatta lazım olan ve onay gerektiren Tezkire-i Osmaniye, Mürûr Tezkiresi, kira sözleşmesi vb. hususlarda ilmühaber düzenlemişlerdir. Düzenlenen ilmühaberlerden alınan harçların bir miktarı imam ve muhtarlara kalıyor bir miktarı ise Nüfus Nazırlığı'na gönderiliyordu.⁶³

Çoğu matbu olan evrakların bir kısmı imam ve muhtarlara ücretsiz verilirken bir kısmından ise basım parası tahsil ediliyordu. Örneğin 13 Ekim 1913 tarihi itibarıyla Maliye Nezareti vilayetlere gönderdiği tahriratla münâkehât (nikâh işlemleri) ve tevellüdat (doğum kaydı) ilmühaberlerinin 100 adedi için imam ve muhtarlardan 2 kuruş basım ücreti alınmasını istemişti⁶⁴. Nüfus vukuat ilmühaberleri hem muhtar hem de imam tarafından doldurulabiliyordu. Bolu'da imam ve muhtarların nüfus vukuat ilmühaberi tasdiki sonucunda ücret alıp almayacakları konusunda bir tereddüt yaşanmıştı. Defteri Hakani Emaneti'nin izniyle ferağ, intikal ve tapu muamelelerinden aldıkları beş kuruşun bu konuda emsal olup olamayacağı 24 Ocak 1912 tarihli tahrirat ile Bolu Mutasarrıflığı tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne soruldu. Dâhiliye Vekâleti 29 Ocak 1912 tarihli cevabî yazısında ilgili konuda nüfus kânununda bir hükmün bulunmadığını Bolu Mutasarrıflığı'na bildirdi.⁶⁵ Bu yazışmada yer alan bilgiler imamın nüfus vukuat ilmühaberi düzenlediklerini bize net bir şekilde göstermektedir. Günümüzdeki nüfus cüzdanı karşılığı olan Tezkire-i Osmaniye Belgelerinin düzenlenmesi aşamasında da imamlar görev almıştır. Tezkire-i Osmaniye Belgeleri, Mürûr Tezkiresi uygulamasından sonra gündeme gelip bu belgelerin yerini almıştır. Bundan dolayı Tezkire-i Osmaniye ile ilgili bilgiler, Mürûr Tezkiresi bahsinde verilecektir.

3. 3. İmamın Mürûr Tezkiresi Düzenlenmesindeki Görevi

Osmanlı Devleti'nde şehirlerarası seyahat izne tabii tutulmuştur. Bu uygulamanın iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi güvenlik, ikincisi ise başta başkent İstanbul olmak üzere, şehirlere kırsal kesimden yapılacak olan düzensiz göçlerin önlenmesidir. Uygulamanın geçmişi 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Başlangıçta "Yol Hükmü" daha sonra "Men'-i Mürûr" adını alan geçiş izin belgesi 19. yüzyıla gelindiğinde, "Mürûr Tezkiresi" adını almıştır. En basit tanımıyla, Osmanlı sınırları içinde şehirlerarası yapılan seyahatler için verilen geçiş izin belgesi demektir.⁶⁶ Bu yönüyle Mürûr Tezkiresi bir iç pasaport uygulaması

⁶³ Necati Döğüş, *Osmanlı Devleti'nde İmamlık* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 223, 224.

⁶⁴ BOA, *DH. SN.THR*, No. 51, Gömlek No. 42.

⁶⁵ BOA, *DH. SN.THR*, No. 59, Gömlek No. 91.

⁶⁶ Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizamnameleri", *Belgeler* 15/19 (1993), 169; Mübahat S. Kütükoğlu, "Mürûr Tezkiresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32 /60.

olarak değerlendirilebilir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra meydana gelen hadiseler üzerine Mürur Tezkiresi'ne daha çok ihtiyaç duyulmuştur.⁶⁷

Muhtarlık teşkilatı kurulmadan önce Mürûr Tezkiresi almak isteyen bir kişinin müracaat edeceği ilk merci mahalle ve köy imamıydı. Bulunduğu mahalden hangi şehre hangi vesile ile ne kadar süreyle gideceğini bildiren şahıs, imamdan bir pusula veya ilmühaber alıyordu. Bu ilmühaber veya pusulayı beldenin kadısına götüreren kişi gerekli harcı yatırdıktan sonra kadının onayladığı Mürûr Tezkiresi'ne sahip oluyordu⁶⁸. Mürûr Tezkiresi'ni düzenleme yetkisi ilerleyen dönemde kaza kaymakamlıklarına bırakılmış olmasına rağmen, ihtiyaca binaen nahiye müdürlerinin de Mürûr Tezkiresi verebilmeleri yönünde karar alınmıştır. Konuya ilişkin örneği şöyle verebiliriz. Kastamonu Vilayeti dahilinde, Bolu Sancağı'na bağlı Düzce kazasının Akçaşehir (Akçakoca) nahiyesi halkı İstanbul'a ve çeşitli beldelere gidebilmek amacıyla ihtiyaç duydukları Mürûr Tezkiresi'ni almakta zorlanmaktaydı. Karşılaşılan bu sorun Kastamonu Valisi tarafından Dâhiliye Vekâletine yazılan bir yazıyla şu şekilde iletilmiştir:

“... Bolu Sancağına merbut Düzce Kazası Akçaşehir Nahiyesi'nden gidecek yolcuların dokuz saat mesafede bulunan kaza-i mezkûra Mürûr Tezkiresi almak üzere gelip gitmekte müşkilat çekmekte bulduklarından ashaba müracaat üzere nahiye-i mezkûr müdürü tarafında mürûr tezkiresi i'tası...”

Dâhiliye Vekâleti de valiliğe göndermiş olduğu cevabî yazıda nahiye müdürlerinin de Mürûr Tezkiresi düzenleyebileceklerini bildirilmiştir.⁶⁹

Arşiv belgelerinde Bolu ile ilgili çok sayıda Mürûr Tezkiresi talebi örneği bulunmaktadır. Bu taleplerin büyük bir bölümü ticaret, açıcılık vb. sebeplerle İstanbul'da ikamet etmekte olan şahısların yakınlarını yanlarına getirebilmek amacıyla yaptıkları başvurularla ilgilidir. Bunlardan birinde şu detaylı bilgiler yer almaktadır. Bolu Sancağı Mengen Kazası'ndan, Galata Mevlevi Dergâhi'nda açıcılık yapan Cansızoğlu Hacı Mehmed ve oğlu Ali, ziyaret için memleketlerine gelmişlerdir. Dönüş için gerekli olan Mürûr Tezkiresi'nin verilmesi için adı geçen dergâhın şeyhi Kudret Efendi ilgili makamlara müracaat etmiştir. Müracaatında ilgili şahısların ziraat erbabından olmayıp dergâhlarında açıcılık yaptıklarını dile getirmiştir. Talep Bolu Mutasarrıflığı'na iletilmiş ve mutasarrıflıktan, adı geçen şahısların vergi borçlarının bulunup bulunmadığı ve güvenilir kimseler olup olmadıklarının, tahkik edilmesi istenmiştir.⁷⁰ Bunlar Mürur Tezkiresi'nin öncelikli şartlarıydı. Şüphesiz ki Bolu Kaymakamlığı'nın yapacağı tahkikatta kişiler hakkında bağlı buldukları köyün imamının bilgisine müracaat edilecekti. Böylece mürûr tezkiresi söz konusu olduğunda imamlar, talep aşamasında ilk basamak ve şahısların soruşturulmasında bilgilerine müracaat edilen kişi olarak iki kez gündeme gelmiş olmaktadır. Bolu Sancağı Nüfus Müdürlüğü'nden Sicill-i Nüfus İdaresi'ne gönderilen 21 Ekim 1913 tarihli bir yazı ile talak ve vefat ilmühaberlerinin zayi sonucu yenilenmesi için her birinden imamlar ve muhtarlar tarafından alınan onar paranın diğer evraklar içinde

⁶⁷ Döğüş, *Osmanlı Devleti'nde İmamlık*, 216.

⁶⁸ Kütükoğlu, “Mürûr Tezkiresi”, 60.

⁶⁹ BOA, *DH. MKT*, No. 2663, Gömlek No. 4.

⁷⁰ BOA, *DH. MKT*, No. 41, Gömlek No.43.

geçerli olup olmayacağı sorulmuştur. Sicill-i Nüfus İdaresi tarafından Bolu Nüfus Müdürlüğü'ne gönderilen cevabî yazıda münâkehât, tevellüdat ve tebdil-i mekân vukuat ilmühaberlerini zayi edenlerden yenileme durumunda matbaa masrafı olarak talak ve vefâyât örneklerinde olduğu gibi onar para alınması gerektiği bildirilmiştir.⁷¹ İki kurum arasında yapılan bu yazışmada yer alan bilgilerden imamların, talak, münâkehât, tevellüdat, vefâyât ve tebdil-i mekân gibi çok çeşitli evrak hakkında vukuat ilmühaberi düzenlendiği görülmektedir.

Tezkire-i Osmaniye belgelerine gelince; bu kavram günümüzdeki nüfus cüzdanının yerine kullanılmıştır. Kısaca nüfus tezkiresi denilen bu evraka halk arasında kafa kağıdı adı verilmiştir. Tezkire-i Osmaniye belgelerinde kişinin anne ve baba adı, eşkâli, oturduğu yer sokak adı ve hane numarası bulunuyordu. İlk Tezkire-i Osmaniye 1863'te yapılan nüfus sayımlarından sonra verildi.⁷² II. Meşrutiyet döneminde Mürûr Tezkiresi uygulamasının kaldırılması üzerine, içerik olarak aşağı yukarı Mürûr Tezkiresi ile aynı bilgileri ihtiva eden Tezkire-i Osmaniye kullanılmaya başlandı. Tezkire-i Osmaniye'nin düzenlenebilmesi için de öncelikle imamlardan ilmühaber almak gerekiyordu.⁷³

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra mürur tezkiresi uygulamasından vazgeçilmesi Tezkire-i Osmaniye belgelerini ön plan çıkardı. Bunun sonucu olarak başlangıçta evrak sıkıntısı çekildi. Aralarında Bolu'nun da bulunduğu, Bitlis, Adana, Halep, Zor, Van ve Selanik'ten Nisan 1910 tarihi itibarıyla Sicill-i Nüfus Umumiye'si Müdüriyeti'ne gönderilen yazılarla çeşitli miktarlarda Tezkire-i Osmaniye talebinde bulunuldu. Bolu'nun talep ettiği miktar on beş bindi. Merkezde Tezkire-i Osmaniye kalmadığı için talepleri karşılayamayan müdüriyet bir an evvel basımın gerçekleştirilmesi için muhasebe dairesine direktif vermiştir.⁷⁴

Kısa bir süre sonra Bolu Sancağı Nüfus müdürü Mustafa Necati tarafından Nüfus İdaresi Umum Müdürlüğü'ne gönderilen bir başka yazı ile on bin adet ücretli Tezkire-i Osmaniye evraki talebinde bulunulmuştu. Bolu Nüfus Müdürlüğü'nün talebi olumlu karşılanmış ve Sicill-i Nüfus İdaresi 26 Nisan 1910 tarihi itibarıyla talep edilen ücretli Tezkire-i Osmaniye'nin Bolu'ya gönderilmek üzere postaya verildiğini bildiren bir yazı göndermişti.⁷⁵ 1910 yılında Bolu ve adı geçen diğer vilayet ve mutasarrıflıklarda çok sayıda Tezkire-i Osmaniye talebinin olmasının nedeni Mürur Tezkire uygulamasından vazgeçilip yerine Tezkire-i Osmaniye uygulamasının getirilmesidir.

3. 4. İmamın Şühûdü'l-hâl Üyesi Olması

Osmanlı şer'î mahkemelerinde görülen davaları takip eden kimselere şühûdü'l-hâl adı verilmiştir.⁷⁶ Şühûdü'l-hâl en az iki kişiden oluşurken genel olarak beş, altı ve üzerinde kişilerin yer aldığı görülmektedir. Mahkeme kayıtlarının birçoğunun altında bulunan

⁷¹ BOA, DH. SN.THR, No. 51, Gömlek No. 44.

⁷² Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 /492.

⁷³ Döğüş, *Osmanlı Devleti'nde İmamlık*, 217, 218.

⁷⁴ BOA, DH. SN. THR, No. 2, Gömlek No.18.

⁷⁵ BOA, DH. SN.THR. No. 6, Gömlek No. 110.

⁷⁶ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2011), "Şühûdü'l-Hâl", 654.

“şühûdü'l-hâl” bölümünün sonunda yer alan “ve gayruhum mine'l-hâzırîn” şeklindeki ibare, “şühûdü'l-hâl”de yer alanların sayısının çokluğuna delalettir.⁷⁷ Şühûdü'l-hâl listesi beldenin ileri gelen kimselerinden meydana geliyordu. Şühûdü'l-hâl üyeleri, görülen davayı dinliyor, davanın kurallar dairesinde yürütüldüğüne şahitlik ediyor, kimi zaman ise kadı/naib tarafından görüşlerine müracaat ediliyordu.⁷⁸

Genel olarak şühûdü'l-hâl belgelerinde ismine en sık rastlanan kişiler mahalle ve köy imamlarıdır. Bolu'nun Örencik Köyü'nden Hafize adlı kız çocuğuna babaları Deli Kalfaoğlu Durmuş'tan kalan mirasın tasarrufu için, anneleri Nazife binti Mehmed'in vasi tayin edildiği mahkemede, şühûdü'l-hâl üyeleri köy imamı Sâlih Efendi, muhtar Osman Ağa, kethüda, Kocabıyık Mustafa, Kerîmoğlu Alî Ağa, Dede Oğlu Ârif Ağa ve gayruhum şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁹ Bir başka örnekte; Bolu'nun Soku köyünden, Kilitçioğlu Debbağ İsmail ve eşi Fatma'nın ölümü üzerine geride kalan kızları Behiye'ye ninesi Tevhide binti Ahmed'in vasi tayin edildiği davada, şühûdü'l-hâl üyeleri; imâm İbrahim Efendi, muhtar Ahmed Ağa, Abdülkâdir Ağa, Mehmed Usta, Çataklı Hüseyin ve el-Hâc Said Efendi şeklinde sıralanmaktadır.⁸⁰ Her iki örnekte de şühûdü'l-hâl üyelerinin başında imamın olması, muhtar ve köy kethüdasından önce yazılması saygınlığının bir ifadesidir.

Herhangi bir kanuni zorunluluğu olmamasına rağmen, belgelere yansıdığı kadarıyla imamın, imamet görevi dışındaki en çok yaptığı işin şühûdü'l-hâl üyeliği olduğu söylenebilir.⁸¹

3. 5. Halkın Taleplerinin Dile Getirilmesinde İmamın Rolü

İmamlar, görevli oldukları mahalle ve köylerdeki ahalinin karşı karşıya kaldıkları bazı sorunların çözümünde aktif olarak rol almışlardır. Ahalinin taleplerini dinleyerek bunların çözümü konusunda ilgili mercilere müracaat etmişlerdir. Ayrıca sorunların üst makamlara iletilmesi için ahali adına temsilci sıfatıyla arzuhâl yazarken mahzarlara⁸² da imza sunmuşlardır. Örneğin, Ocak 1894 tarihinde Bolu Reji İdaresi kaçak olduğu isnadıyla, Bolu merkez köylerinden Salıbeyler, Sarıcalar ve Çakmaklar ahailerinin kendilerine teslim ettiği tütünün parasını vermemiştir. Bu durum köy imam, muhtar ve bazı ileri gelen şahıslarca düzenlenen bir arzuhal ile sadaret makamına iletilmiştir. Sadaret makamı ise gereğini yapılması için ilgili dilekçeyi Maliye Nezareti'ne göndermiştir.⁸³ Bir başka örneği ise şöyle verebiliriz. Haziran 1895'te Kastamonu Vilayeti dahilinde bulunan ormanlardan kesilen keresteden Orman Baş Müfettişliği marifetiyle usul ve nizam haricinde vergi talep

⁷⁷ Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü'l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig* 44 (2008), 34.

⁷⁸ Ekrem Buğra, *Ekinci, Osmanlı Hukuku* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2012), 376.

⁷⁹ Işıl Yurtışı, *979 Numaralı Bolu Şer'iyye Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları (H.1295-1296/M.1878-1879)* (Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 2009), 318, 319.

⁸⁰ Yurtışı, *979 Numaralı Bolu Şer'iyye Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları*, 265, 266.

⁸¹ Ümit Güler, “Osmanlı Döneminde İmamların Mesleki Hayatlarında Karşılaştıkları Sorunlar (18. Yüzyıl Diyarbakir Eyaleti Örneği)”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* 4/1 (2019), 4, 5.

⁸² *Mahzar*: Mahalle veya köy halkının ortak dilek ve şikâyetlerini toplu olarak sundukları dilekçelere verilen isimdir. Bk. Yılmaz Kurt - Muhammed Ceyhan, *Osmanlı Paleografyası ve Osmanlı Diplomatikas* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 20.

⁸³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âlî Evrak Odası [BEO]*, No. 343, Gömlek No. 2567.

edildiğine dair Bolu imam ve muhtarları tarafından Dahiliye Vekaleti'ne dilekçe yazılmıştır.⁸⁴ Halka kötü davranan ayan ve yakınlarının kötü muameleden men edilmeleri için İstanbul'a yapılacak olan şikâyetlerde imamlar ön planda yer almışlardır. Bolu Sancağı'na bağlı Ulak Kazası eski ayanı Müezzinoğlu Mehmed'in kardeşi Feyzullah'ın İstanbul'da Fatih Semtinde meskûn olmasına rağmen, kazaya gelerek halkı rahatsız edip, kazaya ait olan 15 bin kuruşa el koyması üzerine imam ve muhtarlar Feyzullah Ağa'nın "*haddîn bildirilip yola getirilmesi*" için padişaha mahzar sunmuşlardır.⁸⁵

Herhangi bir beldede meydana gelen deprem, sel, yangın ve kıtlık gibi afetlerde yardım talebi imamlar vasıtasıyla dile getirilmiştir. Mart 1911'de meydana gelen şiddetli soğuk nedeniyle Gerede ve havalisinde yaşayan ahali mağdur olmuştu. Halkın mağduriyetinin giderilmesi amacıyla İmam Hasan Beyoğlu İsmail aracılığı ile sadaret makamına telgraf çekilmiştir.⁸⁶ 1910 yılında ise Dörtdivan'a bağlı yedi köyün mahsulü doluya maruz kaldığı için, 1911 yılının baharına gelindiğinde ahali zor durumda kalmıştı. 7 Mart 1911'de felakete maruz kalan köylerin imam ve muhtarları sadaret makamına telgraf çekerek yardım talebinde bulundular. Yardım talebi 20 Mart 1911'de Bolu Mutasarrıfı Kazım Bey tarafından Dahiliye Vekâleti'ne, gönderilen bir telgrafla tekrar edildi. 1 Mayıs 1911 tarihinde Dahiliye Vekaleti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na, gönderilen cevabî telgrafla, yardım için Maliye Nezareti muhasebe kaleminden 11 bin 500 kuruş çıkarıldığı haberi verildi.⁸⁷ İmamlar sıralanan bu görevleri muhtarlık teşkilatı kuruluncaya kadar tek başına, daha sonra ise onlarla birlikte sürdürmüşlerdir.

3.6. İmamın Nikâh Kıyma Yetkisi

Nikâh, sözlükte bir araya getirme, birleştirme ve evlenme, gibi anlamlara gelir. Fıkıh terminolojisinde ise nikâh şer'an gerekli şartlar çerçevesinde aralarında evlenmeye mani bir durum bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını birleştirmelerini sağlayan akdi ve bunun sonucunda eşler arasında meydana gelen evlilik bağıını ifade eder.⁸⁸

Osmanlı toplumunda nikâh merasiminde ilgili ayet ve hadislerin okunması, eşlerin mutluluğu için dua edilmesi gibi uygulamalar nedeniyle, nikâhın imamlar tarafından kayılması bir gelenek haline gelmiştir. Ülkemizde dinî nikâha "imam nikâhı" denilmesi bu geleneğe dayanmaktadır.⁸⁹ Ancak bir nikâhın kıyılabilmesi için kadı veya naib tarafından düzenlenmiş izinname adı verilen bir belge gerekiyordu.⁹⁰ İzinname uygulamasının Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren var olduğu düşünülmektedir. Tanzimat'tan sonra nikâh işlemi belirli bir kurala bağlanmıştır. Buna göre kadı veya naib tarafından mahalle veya köy imamına hitaben yazılmış olan izinnameyi alan çiftler imama gelerek şahitlerin huzurunda nikâhlarını kıydırabiliyorlardı.⁹¹ İçerik olarak olumsuz örnek olmakla birlikte imamın nikah

⁸⁴ BOA, *DH. MKT*, No. 382, Gömlek No. 5.

⁸⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn [HAT]*, No. 1244, Gömlek No. 8333.

⁸⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı [DH. MTV]*, No. 52, Gömlek No. 53.

⁸⁷ BOA, *DH. MTV*, No. 52, Gömlek No. 13.

⁸⁸ Fahrettin Attar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

⁸⁹ Döğüş, *Osmanlı Devleti'nde İmamlık*, 181.

⁹⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2 /109.

⁹¹ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, 49, 50.

kıydığını somut bir şekilde ortaya koyan bir belgede şu bilgiler yer almaktadır: Bolu'nun Debbağlar mahallesinden İmamoğlu Recai'nin nikahlı eşi olan Alpagut köyünden Küçük Mehmedoğlu kızı Mebşure ile Hacı Ahmedoğlu İsmail Hakkı adlı şahsın nikahlarını kıydığı anlaşılan İstanbul Şimkeş mahallesi imamı Ahmed Efendi hakkında takibat başlatılması hakkında Bolu Mutasarrıflığından İstanbul Valiliği'ne 24 Aralık 1912 tarihli bir tahrirat gönderilmiştir.⁹² Ayrıca imamların düzenlediği ilmühaberler arasında münakehât ilmühaberinin de olduğunu yukarıda belirttik.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde imamlık çalışmada temas edilen lügat ve terim anlamlarının tamamını karşılayan köklü müesseselerden biridir. Bu müessesenin mensubu olan imamlar sayıca devletin en geniş kadrolarından birini oluşturmuşlardır. İmam bir yandan devletin teşkilatlanmasında aktif olarak görev alırken diğer yandan sınırları gittikçe genişleyen devletin en ücra köşesinde onun temsilcisi rolünü üstlenmiştir.

Osmanlı taşra teşkilatının en alt birimi mahalle ve köylerdir. Devletin kuruluşundan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar bu iki birimin idarî, beledî, malî vb. bütün işleri imam tarafından yürütülmüştür. Bu dönemde muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla imam saydığımız alanlardaki yetkilerinin büyük bir kısmını resmi olarak muhtara devretmiştir. Ancak uygulamada imamın Osmanlı yerel yönetimlerindeki rolü devletin yıkılışına kadar sürmüştür. Muhtarlık teşkilatının ilk kurulduğu beldelerden bir olan Bolu'da bunun örneklerini görmek mümkündür. Muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla pek çok beldede küçük mahalle ve köyler idarî açıdan birleştirilmiştir. Fakat yalnız Bolu'ya özgü olmak üzere küçük mahalle ve köylerde muhtarlık seçimi yapılmayıp imama muhtarlık yetkisi de verilmiştir. Bolu'da köy ve mahalle yönetiminin resmi olarak muhtarlardan alınıp imamlara verildiği 1834 yılı itibarıyla mahalle ve köy imamları tespit edilmiştir. İmamların yerel yönetimlerde çok çeşitli görevleri olmakla birlikte, bunlardan ön plana çıkan, ihtiyar meclisi üyesi olma, nüfus işlemlerinin yerine getirilmesi, mürûr tezkirelerinin düzenlenmesi, şühûdü'l hal üyesi olma ve halkın taleplerinin dile getirilmesi gibi görevleri arşiv belgelerine dayalı olarak Bolu örneğinde açıklanmıştır.

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile merkezî devleti yeniden inşa etme çabaları, beraberinde bürokrasiyi artırdı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren demir yolu ağının genişlemesi ülkede şehirlerarası geçişi hızlandırdı. Bir başka yenilik olarak telgrafın kullanıma girmesi haberleşmeyi yaygınlaştırdı. Bütün bu gelişmeler bürokrasi ve yerel yönetimlerde daha fazla Mürur Tezkiresi ve Tezkire-i Osmaniye düzenlenmesi ve ilmühaber onayı demektir. Bu durum da tabii olarak yerel yönetimlerde imamın iş yükünü yoğunlaştırdı.

İmamı Osmanlı Devleti'nde bu kadar önemli kılan en önemli husus, toplumun şer'i hukuk esasına göre yapılmasıdır. Günlük yaşamını beş vakit namaza göre planlayan mahalle ve köy ahalisinin nezdinde imamın yeri önemliydi. Ahali karşılaştığı bazı

⁹² Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri [DH. MTV]*, No. 49, Gömlek No. 4.

sorunlarda bunun dinî hükmü için imama müracaat ediyordu. Ağırlıklı olarak tarım ekonomisine dayalı bir hayat tarzına sahip olan kırsal kesim ahalisi arasında okuryazar oranı şehirlere nazaran düşüktü. Bu durum okuryazar olması, İslamî hükümleri bilmesi hasebiyle imamı tabii olarak bulunduğu beldenin temsilcisi konumuna getirmiştir.

Özetle, imam halk ile devlet arasındaki irtibatı sağlayarak, halk nazarında devleti, devlet nazarında ise halkı temsil etmiştir.

Kaynakça

- Alada Bayramoğlu, Adalet. *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. İstanbul: Sümer Kitabevi, 2008.
- Akın, Ahmet. "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)". *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniverditesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2006), 65-104.
- Akyıldız, Ali. "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kuruluşu ve Gelişimine Genel Bir Bakış". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14, (2006), 11-30.
- Aşıkpaşazade. *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. haz. H. Nihal Atsız. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Atam, Şenay. "1834 Yılında Tokat'ta Mahalle Yapılanması ve Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması". *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* 6/2 (2013), 73-90.
- Ayar, Talip. "Osmanlı Vakıf Geleneğinde Cihet Uygulaması". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18/1(Bahar 2018), 293-322.
- Beydilli, Kemal. *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayun, [HAT]*. No. 1616, Gömlek No. 20.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri [ML. VRD. TMT. d]*. No. 3088.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Abdülhamid I [AE. SABH. I]*. No. 131, Gömlek No. 8790.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Mahmud [AE. SMHD]*. No.117, Gömlek No.9881.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf [İE. EV]*. No. 6, Gömlek No. 646.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayûn [HAT]*. No. 1244, Gömlek No. 8333.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı [DH. MTV]*. No. 52, Gömlek No. 53.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âlî Evrak Odası [BEO]*. No. 343, Gömlek No. 2567.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâb-ı Âsafî Ruûs Kalemi Defterleri [A. RSK. d]*. No. 1655.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 1672.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 1675.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 1676.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 1685.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 1688.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 1695.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *A. RSK. d*. No. 3168.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri [DH. MTV]*. No. 49, Gömlek No. 4.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH. MKT]*. No. 1673, Gömlek No. 93.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. MKT*. No. 2589, Gömlek No. 99.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. MKT*. No. 2663, Gömlek No. 4.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. MKT*. No. 382, Gömlek No. 5.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. MKT*. No. 41, Gömlek No. 43.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı [DH. İ. UM. EK]*. No. 119, Gömlek No. 78.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. İ. UM. EK*. No. 122, Gömlek No. 52.
- BOA, Osmanlı Arşiv. *Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi [DH. SN. THR]*. No. 2, Gömlek No. 18.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. SN. THR*. No. 51, Gömlek No. 42.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. SN. THR*. No. 6, Gömlek No. 110.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. SN. THR*, No. 51, Gömlek No. 44.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *DH. SN. THR*. No. 59, Gömlek No. 91.
- Bolu Livası Salnamesi*, haz. Nermin Kılıç vd. Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2008.

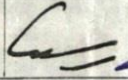
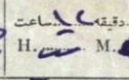
- Can, Yılmaz. *İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Çadırcı, Musa. "Tanzîmat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizâm-nâmeleri", *Belgeler* 15/19, (1993), 169-181.
- Çadırcı, Musa. "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme" *Belleten* 134/135 (1970), 409-419.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Dolama, Mehmet. *875 Numaralı Şer'îye Sicil Defterine Göre Tanzimat-ı Hayriye'nin İlk Yıllarında Bolu*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Döğüş, Necati. *Osmanlı Devleti'nde İmamlık (19. Yüzyıl İstanbul Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Edirneli Oruç Bey. *Oruç Bey Tarihi*. haz. H. Nihal Atsız. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1972.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2012.
- Emecen, Feridun M. "Osmanlılarda Yerleşik Hayat, Şehirliler ve Köylüler". *Osmanlılar*, 4/91-97. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Ergenç Özer. *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Ergenç, Özer. *Osmanlı Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- Güler, Ümit. "Osmanlı Döneminde İmamların Mesleki Hayatlarında Karşılaştıkları Sorunlar (18. Yüzyıl Diyarbakır Eyaleti Örneği)". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2019), 1-31.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair", *TESAM Akademi Dergisi* 1/1 (2014), 41-51.
- İbn Batuta. İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*. haz. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye-I*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009.
- Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kaya, Didem Sevtap. "Tanzimattan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Bolu Şehri Mahallelerinin Nüfusu", *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi* 26/46 (Aralık 2021), 177-192.
- Kazıcı, Ziya. "Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi". *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*. ed. Vecdi Akyüz - Seyfettin Ünlü. 1/431-437. İstanbul: İlke Yayınları, 1996.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlıda Toplum Yapısı*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Kuban, Doğan. "Anadolu Türk Şehri ve Tarihi Gelişimi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi* 7 (1968), 55-73.
- Kurt, Yılmaz- Ceyhan, Muhammed. *Osmanlı Paleografyası ve Osmanlı Diplomatikası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Küçükbaşçı M. Sabri. "İmam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22/178-181. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Mürûr Tezkiresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mehmed Neşri. *Neşri Tarihi*. haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
- Mustafa Nuri Paşa. *Necayic ül-Vukuat* 3-4. haz. Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2017.
- Ortaylı, İlber. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul: Hil Yayınları, 1985.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Yayınları, 2008.

- Özdemir, Rifat. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 1-3. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Süme, Mehmet. "Osmanlı Taşra Teşkilatının Alt Birimi Mahalleye Bir Örnek: Bolu Eski Cami Mahallesi". *Tarih Okulu Dergisi* 11/ 33 (2018), 443-455.
- Şahin, Haşim. *Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022
- Şahin, İlhan. "Osmanlılarda Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/441-446. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Taş, Hülya. "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?" 44 (Bilig, 2008), 25-42.
- Topal Nevzat. "Aksaray Sancağı Mahalle ve Köy İdarelerinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması (1835)". *Gaziantep University Journal of Social Sciences* (2017), 524-535.
- Türkçe Sözlük 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2011.
- Yurtışı, Işıl. 979 Numaralı Bolu Şer'iyye Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları (H.1295-1296/M.1878-1879). Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.

Ek-1: Mahsulü Doludan Zarar Gören Dörtdivan Köylülerine Yardım Edilmesi Hususunda Sadaret Makamına İmamlar Tarafından Gönderilen Telgraf Metni (BOA. DH. MTV, No. 52, Gömlek No. 53).

TELEGRAMME **تلغرافنامه**

دولت عایه عثمانیه تلغراف ادارهسی
ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN
l'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلغراف معاملاتندن دولای مسؤلیت قبول ایتمز (نخونه ۱)

Retransmission ou Expédition			RECEPTION			
تکرار کشیده و یا سوق			اخذ			
سوق نومروسی N ^o d'expédit.	کشیده اولان مرکز transmis à	Date	مأمور امضایی Signature de l'employé	مأمور امضایی Signature de l'employé	Date	سره نومروسی Réçu de N ^o d'ordre
۱۰۰		۱۰/۱۲/۱۳۰۵ H. ۱۰ M. ۰۵			۱۰/۱۲/۱۳۰۵ H. ۱۰ M. ۰۵	از منب

De Pour موردی **کرده**

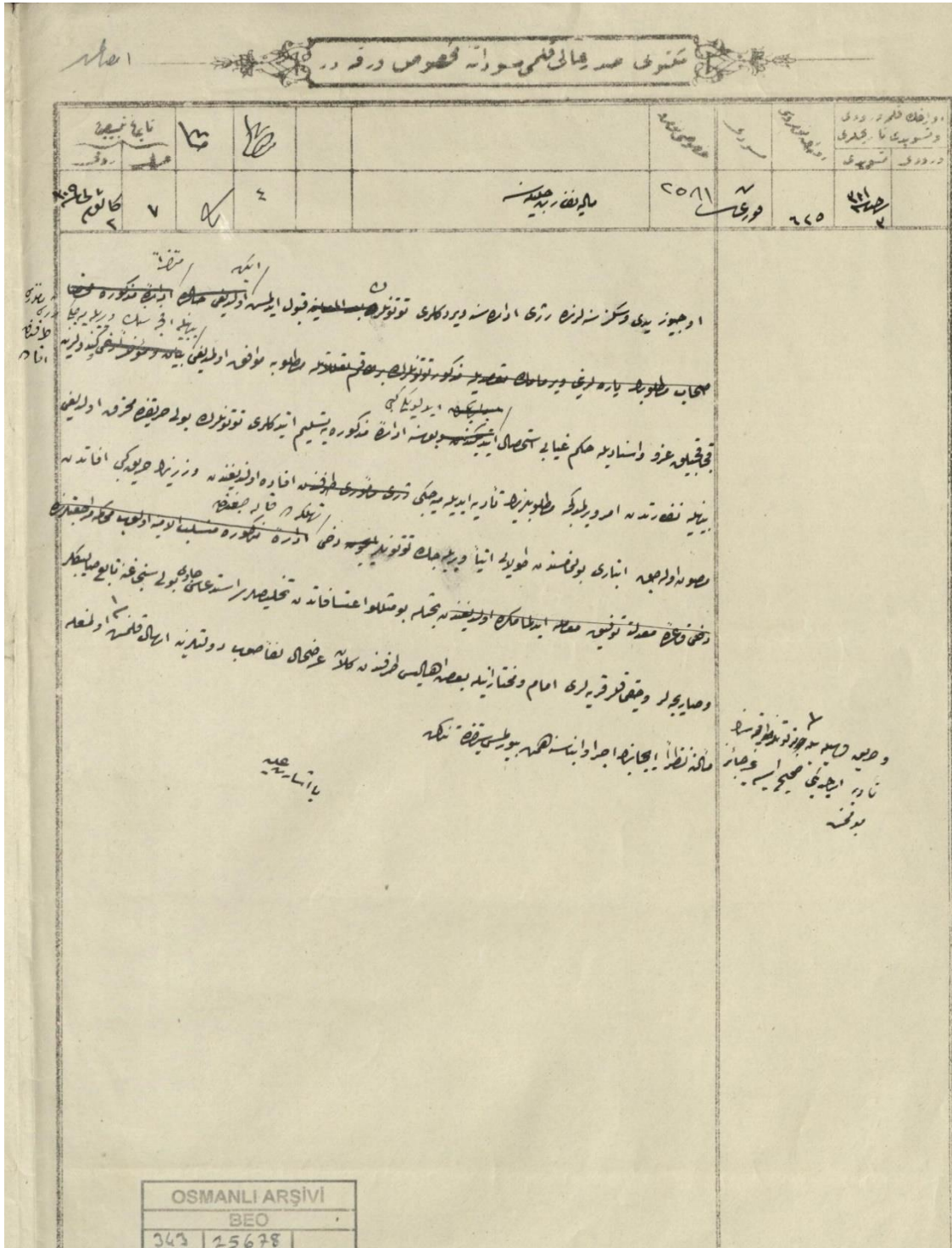
No Mols Date ساعت ۸ دقیقه ۰۵ تاریخ ۱۰/۱۲/۱۳۰۵ کلمات ۲۸۰ غروپ ۲۲

Voie Indic. Eventuelles **غیب** اشارت محتمله

صدر اعظم بابت خطبه

بنا بر این که باغری آجه هجری یا خدیجه بود و طبق اولادی بوملک اجناسده تر فضیلتی
هیاتنری اولادینری سوکیم و لغز ملنر کاتونر اغیزنه لهرز ماده خد و قویانه
ایدرز کجه سنه محسوطری طول نحو ایندی بیجا قالدیر مدوه خرمه فور ماده
کویزک ققرالری مورینه سورینه دینه **ویدر** سنه طویلا رخدی آنظرلی ترکندی
التمه کوندر شدن قیسه عا دنا محاصره خلدی اوزوالله انا قوز دلدی طه
باور دلدی بی بیانه بی بیله و آملقده هوکزلقده منقودنه خریار
ایدیور خانه اغلاپور بوتد ایع اوج سنه دله بروروام ایدنه قلدیه از منب
منزملرک مختلرک اغیر بوز هجری التمه کیرمه چاره سر قالد قلدیه محتاج
اطاردی بی بیله اگر جمله زخیره نه فقیه نداری چاره سنه باقلتی حکومت
عمره ایندی حکومت استانخوله یازاری اوده باره بده ویرطنه عهده
ایدلدی در دیکره در ماده باره فزه **و** جمع بولام مدوه خرقا قبول در

Ek-2: Bolu'nun Salıbeyler, Sarıcalar ve Çakmaklar Köyleri Ahalisinin Reji İdaresine Verdikleri Tütünün Parasını Alamamalarının İmamlar Tarafından Dile getirilmesine Dair (BOA. BEO, No. 343, Gömlek No. 25678).

Ek-3: Galata Mevlevi Dergâhında Aşçılık Yapan Cansızoğlu Aşçı Hacı Mehmed ve Oğlu Ali'nin Bolu Mutasarrıflığından Mürur Tezkiresi Talebine Dair (BOA. A. MKT. No. 41, Gömlek No. 43).

